

ПЪТУВАНЕТО ВЪВ ВРЕМЕТО КАТО ТРАГИЧЕСКО ПРЕЖИВЯВАНЕ В „ПРЕДИ КАФЕТО ДА ИЗСТИНЕ“ ОТ ТОШИКАЗУ КАВАГУЧИ

Вяра Граматикова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

TIME TRAVEL AS A TRAGIC EXPERIENCE IN “BEFORE THE COFFEE GETS COLD” BY TOSHIKAZU KAWAGUCHI

Vyara Gramatikova
St. Kliment Ohridski University of Sofia

The present paper examines the motif of time travel in Toshikazu Kawaguchi's novel *Before the Coffee Gets Cold* through Aristotle's concept of the tragic. The analysis explores how the impossibility of changing the past transforms the return to previous events not into a means of altering reality, but into an experience leading the characters toward self-knowledge, catharsis, and reconciliation with what has already happened. Particular attention is given to the categories of *muthos*, *ethos*, *peripeteia*, and *anagnorisis*, through which the novel constructs its tragic characters and narrative structures.

Keywords: time travel, catharsis, tragedy mimesis

Машината на времето

Научната фантастика, а и фантастиката като цяло, изправя читателя пред множество версии на света, които разколебават границите на възможното, представяйки събития, които, по думите на Цветан Тодоров във „Въведение във фантастичната литература“, „не могат да се случат в живота, ако се придържаме към общите познания на всяка епоха относно това, което може или не може да се случи“ (Тодоров/Todorov 2009: 32). Този тип повествование поставя читатели и герои в един „невъзможен“ свят, който обаче се основава на човешките копнежи, страхове и стремежи. Поради това персонажите във фантастиката могат да бъдат разглеждани като носители на хипотетичното, чрез които се поражда колебание в начина, по който се възприемат границите на реалното.

Именно стремежът на човека да надхвърли собствените си ограничения и да упражни контрол над сили, стоящи отвъд него, води до появата на един от най-разпознаваемите похвати на научната фантастика –

пътуването във времето. „Енциклопедия на научната фантастика“ бележи като начало на съвременната представа за пътуването във времето края на XIX век, когато излиза романът на Хърбърт Уелс „Машината на времето“ (SFE/СФЕ 1993: 1227). Тогава за пръв път се утвърждава идеята, че придвижването между различни времеви точки може да бъде осъществено посредством технологично средство, подчинено не на магията или свръхестественото, а на логиката на науката и техническия прогрес¹. С развитието на научната фантастика отношението към пътуването във времето се променя. Фокусът вече не пада върху самото пътуване и неговата (не)възможност, а върху това как то оказва влияние върху героите и техния вътрешен свят. По думите на разказвача от „Фондация и империя“ „такова е неизменното човешко правило, според което отдалечеността във времето, от една страна, и в пространството – от друга, придават специфична гледна точка към дадено явление“ (Asimov/Азимов 1992: 105). Ключово тук не е самото пътуване, а рефлексията върху настоящето и миналото, както и въпросът как желанието на човека да се завърне назад или да отскочи хронологически напред произтича от стремежа му да се превърне в бог на собствения си свят – стремеж, който в крайна сметка се оказва невъзможен.

Обектът на настоящия анализ – дебютният роман „Преди кафето да изстине“ на японския автор Тошиказу Кавагучи, представлява съвременен пример за промяната в начина, по който се осмисля пътуването във времето. Публикувана през 2015 г., книгата съдържа в себе си четири кратки истории, развиващи се в едно кафене, което обаче не е като всички останали: тук посетителите могат да се върнат назад или да отидат напред във времето. Уловката е свързана с правилата за пътуване – те не позволяват настоящето да бъде променено независимо от постъпките на пътуващия. Тук настъпва конфликтът. Героите пътуват с единствената цел да предизвикат промяна, да се намесят в хода на събитията, но това действие е извън техните възможности. Поради споменатата причина пътуващите са принудени да се фокусират върху истинските причини за пътуването си – борбата със собствения си непознат вътрешен свят.

¹ До края на 19-и век популярно средство за пътуване във времето са сънищата, като например пътешествието на Скрудж в „Коледна песен“. В края на 19-и век започва разработването на идеи за пътуване към бъдещето без специално оборудвана машина – чрез крионика, наркотици и удължено спане (SFE/СФЕ 1993: 1227).

Трагедията на пътешественика

Всяка отделна глава в „Преди кафето да изстине“ на Тошиказу Кавагучи се фокусира върху различен герой, преживяващ собствена лична трагедия, която го изправя пред всичко недоизказано и неизживяно, за да може в крайна сметка да достигне до своеобразен катарзис (*katharsis*) и готовност да продължи напред.

Анализът ни ще се фокусира върху първата глава от романа „Влюбените“, чиято фабула (*muthos*) е заплетена и съпроводена с „познаване“ и „перипетии“ (Аристотел/Aristotle 1992: 78). Преходът от незнание към знание (Аристотел/Aristotle 1992: 78) служи като основна мотивация за героите и тъкмо той тласка към вътрешна промяна и себе-познание. Във финала на главата централната героиня Фумико, макар и да не успява да промени случилото се, преминава от състояние на страдание към вътрешно помирение, тъй като пътуването ѝ разкрива фаталната роля, която собствените ѝ решения са изиграли в оформянето на събитията, а именно чрез това познание тя успява да приеме логиката на трагическата необходимост и да се помири с преживяното. Промяна се наблюдава не само у нея, а и при останалите пътуващи. Аристотел посочва, че добрият трагически персонаж е именно този, който „преминава към нещастие не поради лошота и порочност, а поради някаква грешка“ (Аристотел/Aristotle 1992: 80); тази е и причината, поради която читателят може да симпатизира на Фумико и останалите пътешественици. Те са персонажи, чиито действия произтичат от стремеж към доброто, но неминуемо са взели погрешни решения и както всички останали отчаяно се опитват да върнат времето назад, за да поправят грешките си, но единствено могат да се помирят с миналото си и да продължат напред.

Чрез различни пътувания, които подреждат събитията по различен каузален начин, „Преди кафето да изстине“ изгражда четирите си истории като четири трагически фабули, или „мютоса“, доколкото Аристотелевият мютос (*muthos*) обозначава именно „съчетанието“ и организацията на събитията. Интерес представлява и взаимоотношението между изначалното минало (тоест миналото, определено от самия ред на света) и вариантите на промененото минало (миналото, в което пътуващият има намеса), тъй като чрез напрежението между тях се оформят различните фабулни линии. В онтологически смисъл това отношение може да бъде разглеждано като отношение между действителност (оригинал) и нейната репрезентация (мимезис) в рамките на възможния свят, изграден от пътуването във времето. Така фантастичното в „Преди кафето да изстине“ следва да бъде мислено като форма на ли-

тературна проекция и репрезентация на свят, изграден чрез собствена условност на времето и пространството.

Пътуването във времето като вид подражание

В творбите, включващи пътуване във времето, често присъства определено условие или система от правила, които поставят граници и определят степента, в която пътуващият може да се намесва в хода на събитията. Подобна детерминираност е необходима, защото във фикциите, съдържащи мотива за пътуването във времето, често възниква напрежение между онова, което вече се е случило, и опита то да бъде изменено. В този смисъл миналото се явява пространство на необходимото, доколкото събитията са вече завършени и подредени в определена причинно-следствена последователност, докато намесата на пътуващия персонаж принадлежи към сферата на вероятното, към онова, което би могло да се случи, но не успява напълно да измести вече същественото. Това е начинът, по който пътуването във времето изгражда напрежение между необходимостта и възможността за промяна, без окончателно да разрушава реда на събитията.

Изначалното минало представлява вече установеният ред на събитията, онова, което се е случило според логиката и причинно-следствената необходимост на света. То предхожда човешката намеса и съществува независимо от желанието на героите да го изменят. Миналото, настоящето и бъдещето са представени като завършена последователност, в която всяко конкретно действие заема определено място спрямо останалите събития. Поради това изначалното минало се възприема като устойчиво и непроменимо.

За разлика от него промененото минало възниква в резултат на човешка намеса в хода на времето. То представлява опит вече случилото се да бъде пренаредено според желанията, страховете или страданието на пътуващия. Тази намеса обаче остава ограничена, тъй като героите възприемат времето единствено през собствената си гледна точка и не разполагат с пълно познание за последствията от действията си. Поради това промененото минало често влиза в разрез с вече установения ред на събитията, а опитът за промяна нерядко води героите обратно към необходимостта да приемат случилото се.

Тошиказу Кавагучи определя условията за пътуване във времето в „Преди кафето да изстине“, като въвежда поредица от правила, на които са подчинени посетителите на необичайното кафене, позволяващо придвижване между различни времеви моменти:

1. Единствените хора, които пътуващият може да срещне, са онези, идвали в кафенето.
2. Каквото и да направиш в миналия момент, настоящето ще си остане непроменено.
3. Пътуването може да се осъществи само на определено място в кафенето.
4. Завърналият се в миналото не бива да напуска мястото си.
5. Съществува времеви лимит.²

Независимо какво прави пътуващият назад във времето, събитията остават непроменени, т.е. човекът няма възможност да въздейства върху времето: „Настоящото така или иначе няма да се промени“³:

Героят може да изменя даден „минал“ момент – да каже различни неща или да се държи по различен начин, – но това не оказва влияние върху хода на времето. Следователно повторното преживяване на вече случило се събитие не води до реална промяна, тъй като първоначалната цел на връщането назад е именно въздействието върху настоящето. Намесата на пътуващия създава единствено привидна възможност за изменение, без да нарушава вече установената причинно-следствена последователност: приятелят на Фумико все пак ще скъса с нея и ще замине за Америка, съпругата на собственика все пак ще почине при раждане и т.н. По този начин пътуването във времето в „Преди кафето да изстине“ не оставя отпечатък върху действителността, а преди всичко преобразява вътрешния свят на героя. Именно чрез това преживяване се достига до катарзис и до преход от незнание към знание.

Фумико като трагически персонаж

„Мютосът“ (*muthos*) на „Влюбените“ (разбиран от Аристотел като организация и съчетание на действията) започва с ретроспекция, чрез която е изложен изначалният конфликт, тоест причината Фумико впоследствие да пътува назад във времето. Фумико Кийокава наподобява персонажите от трагедиите по това, че действията ѝ са мотивирани от афекти – в случая скръбта по изгубената любов. Нейната гордост се превръща в собствената ѝ трагическа грешка, тъй като именно надменността я възпира да помоли партньора си Горо да остане с нея. В същото време героинята притежава и черти на благородство, макар да не е аристократка по произход, нейният *ethos* я изгражда като персонаж, чиито способности и вътрешна сила надхвърлят тези на обикновения човек: тя говори шест езика, описвана е като изключително красива и

²ТК/ТК2024: 5.

³ТК/ТК2024: 20.

постигнала значителни професионални успехи. Именно тази двойственост я доближава до трагическия характер у Аристотел, тоест до герой, който не е нито напълно добродетелен, нито обикновен, а притежава извънредни качества и чрез грешки, породени от незнание, предизвиква състрадание и страх⁴.

Както вече беше споменато, правило три от условията за пътуване във времето гласи, че „[п]ътуването може да се осъществи само на определено място в кафенето“. Тук обаче има уловка – мястото е постоянно заето от призрак, който не може да бъде помръднат със сила. Пътуващият трябва да изчака духът сам да стане. Той (духът) принадлежи на жена, станала жертва на правилата: „Тя пое на среща с покойния си съпруг и забрави да следи за времето...“ (Кавагучи/Kawaguchi 2024: 52). Жената не успява да се завърне навреме и остава завинаги в миналото. Именно тук се проявява трагическото в романа – невъзможността човек да се освободи от случилото се и опитът да се задържи в едно вече отминало време, което не може да бъде върнато към живот.

Последното, но може би най-важно от правилата, гласи, че пътуващият трябва да се завърне, преди кафето в чашата му да изстине. Ако не го стори, то той ще заеме мястото на жената в стола. Важно е да се обърне внимание на това условие, защото то предупреждава героите да не се съблазняват от дълъг престой в миналото: то е само повторение на нещо вече отминало, а истинската реалност е в настоящето, към което те принадлежат.

Като взема предвид всички възможни последици на завръщането в миналото, Фумико решава все пак да поеме по този път. Завръщайки се назад, тя отново преживява раздялата с приятеля си Горо. Катарзисът на героинята настъпва чрез повторното изживяване на споменатия момент. Парадоксално самото повторение се оказва истинското събитие за нея. Тя узнава какво стои зад решенията на Горо, „разпознава“ своята гордост, но и неговата несигурност, която го е подтикнала да замине и да прекъсне връзката им.

Чрез пътуването назад във времето Фумико постига очистването от погрешно мнение (*doxa*), каквато според преводача и изследователя на Аристотеловата *Поетика*, проф. д-р Александър Ничев⁵, е същината на трагическия катарзис. Наред с това се очиства и от чувството за страх и съмнение, които е изпитвала по-рано, и това ѝ дава възможност да премине от състояние на страдание към душевно помирение. Тази про-

⁴ТК/ТК2024: 12–13.

⁵Вж. предговора на А. Ничев към Аристотел „За поетическото изкуство“ (Аристотел/Aristotle 1993: 49).

мяна се дължи на две неща – Фумико получава познание за вътрешния свят на Гора, което ѝ носи утеха, но и знание, че в бъдещето те отново ще се срещнат.

Именно против погрешната *doxa*, проявяваща се тук като своеобразен „фантастичен“ парадокс (*paralogos*), се разгръщат събитията при пътуването във времето, за да я опровергават и да открият път към истина, останала невидима за героите. В този смисъл романът действително изгражда преход от незнание към знание.

БИБЛИОГРАФИЯ

Asimov/Азимов 1992: Азимов, А. *Фондация и империя*. Преводач: Е. Павлова. София: Орфия, 1992. [Asimov, I. *Fondatsiya i imperiya*. Prevodach: E. Pavlova. Sofia: Orphia, 1992.]

Аристотел/Aristotle 1993: Аристотел. *За поетическото изкуство*. Преводач: А. Ничев. София: СОФИ-Р, 1993. [Aristotle. *Za poeticheskoto izkustvo*. Prevodach: A. Nichev. Sofia: SOFI-R, 1993.]

Рикьор/Ricoeur 1996: Рикьор, П. „Едно подемане на Поетиката на Аристотел“. В: *Прочити*. Преводач: А. Желев. В: *Прочити*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1996, 67 – 80. [Ricoeur, P. “Edno podemane na Poetikata na Aristotel”. In: *Prochiti*. Prevodach: A. Zhelev. In: *Prochiti*. Sofia: UI “Sv. Kliment Ohridski”, 1996, 67–80.]

SFE/СФЕ 1993: *The Encyclopedia of Science Fiction*. New York: St. Martin’s Press, 1993.

Тодоров/Todorov 2009: Тодоров, Ц. *Въведение във фантастичната литература*. Преводач: К. Кавалджиев. София: Сема РШ, 2009. [Todorov, T. *Vavedenie vav fantastichnata literatura*. Translated by K. Kavaldzhiev. Sofia: Sema RSh, 2009.]

ИЗТОЧНИЦИ

ТК/ТК 2024: Т. Кавагучи. *Преди кафето да изстине*. Преводач: М. Укегава. София: Колибри, 2024. [T. Kawaguchi. *Predi kafeto da izstine*. Prevodach: M. Ukegava. Sofia: Kolibri, 2024.]